

UDC 339.9:378

JEL classification: F22, I23, I25, O15

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2023.01.080>

Вікторія АДАМИК,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та міжнародного підприємництва,
Національного університету «Львівська політехніка»,
вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79000, Україна,
e-mail: vikoriia.v.adamyk@lpnu.ua
ORCID ID: 0000-0001-8842-8252

Христина ДЯЧУК,

бакалавр з міжнародних економічних відносин,
Національний університет «Львівська політехніка»,
вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79000, Україна,
e-mail: khrystyna.diachuk.ev.2019@lpnu.ua
ORCID ID: 0000-0001-8699-6846

**МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ СТУДЕНТІВ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ
ДЛЯ КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ**

Адамик В., Дячук Х. Міжнародна міграція студентів: сучасні тенденції та виклики для країн, що розвиваються. *Вісник економіки*. 2023. Вип. 1. С. 80–93. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2023.01.080>

Adamyk, V., Dyachuk, H. (2023). Mizhnarodna mihratsiia studentiv: suchasni tendentsii ta vyklyky dlia krain, shcho rozvyvaiutsia [International student migration: current trends and challenges for developing countries]. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics*, 1, 80–93. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2023.01.080>

Анотація

Вступ. Глобалізаційні процеси, що набули стрімкого розвитку в останні десятиліття, простежуються у всіх без винятку сферах суспільного життя. Відкриття кордонів, цифровізація, розвиток економіки, яка базується на знаннях, поглиблення економічної поляризації країн світу активізували таку форму міжнародних відносин, як освітня міграція. Студенти дедалі частіше обирають зарубіжні заклади освіти для здобуття нових компетенцій або отримання диплому про вищу освіту. Глобальні політичні й економічні турбуленції суттєво впливають на студентську міграцію, формують нову систему чинників і посилюють виклики для освітніх мігрантів з бідних країн.

Мета статті. Мета дослідження – визначити сучасні тенденції міжнародної міграції студентів з країн, що розвиваються.

Методи. Для досягнення мети статті було використано загальнонаукові підходи і методи: аналізу і синтезу, дедуції й індукції, порівняння, структурно-логічний метод, а також спеціальні й емпіричні методи – наукової абстракції, елементи SWOT та компаративного аналізу.

Результати. Освітня міграція й міжнародна академічна мобільність студентів за своєю суттю є близькими, переважно тотожними поняттями. Однак міграція студентів може відбуватися під впливом децю іншої системи чинників (екзогенних й ендогенних, глобальних і національних), адже передбачає не лише навчання у закордонних ЗВО, а й виїзд за кордон, пошук місця праці і постійного проживання. У статті наголошено, що серед факторів-мотиваторів саме покращення майбутнього матеріального становища завдяки отриманню якісної освіти у престижному університеті посідає чільне місце, адже це дає змогу отримати добре оплачувану роботу у розвинутій країні. Особливо це характерно саме для студентів з бідних країн, які не мають таких перспектив на батьківщині. Стримувальними чинниками є мовні й психологічні труднощі, брак коштів на навчання і проживання, логістичні й бюрократичні проблеми тощо. Викликами 20-х років XXI ст. є також пандемія коронавірусу і неспровокована російсько-українська агресія. Ці глобальні чинники спричинили суттєві зміни у міграційній політиці розвинутих країн, які є основними реципієнтами освітніх мігрантів, та погіршили економічні умови для міграції. Багато навчальних програм університетів передбачають онлайн-викладання для студентів-іноземців, а географія освітньої міграції дедалі більше зосереджується на групі найбільш безпечних і стабільних дестинацій.

Перспективи. Подальші дослідження варто зосередити на пошуку шляхів підвищення ефективності програм міжнародної академічної мобільності в сучасних умовах глобальної нестабільності і розвитку технологій.

Ключові слова: освітня міграція, міжнародна академічна мобільність студентів, країни, що розвиваються, заклади вищої освіти, глобальні виклики.

Формули: 0, рис.: 1, табл.: 2, бібл.: 21.

Viktoriiia ADAMYK,

Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor,
Associate Professor of
Department of Management and International Entrepreneurship,
Lviv Polytechnic National University,
12 Stepan Bandera str., 12, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: viktoriiia.v.adamyk@lpnu.ua
ORCID ID: 0000-0001-8842-8252

Khrystyna DYACHUK,

Bachelor of International Economic Relations,
Lviv Polytechnic National University,
12 Stepan Bandera str., Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: khrystyna.diachuk.ev.2019@lpnu.ua
ORCID ID: 0000-0001-8699-6846

INTERNATIONAL STUDENT MIGRATION: CURRENT TRENDS AND CHALLENGES FOR DEVELOPING COUNTRIES

Abstract

Introduction. Globalization processes, which have developed rapidly in recent decades, are observed in all spheres of social life without exception. The opening of borders, digitalization, the development of a knowledge-based economy, and deepening economic polarization of the countries of the world have intensified such a form of international relations as educational migration. Students increasingly choose foreign educational institutions to acquire new competencies or obtain a higher education diploma. Global political and economic turbulence significantly affects student migration, creates a new system of factors and increases the challenges for educational migrants from poor countries.

Purpose of the article. The purpose of the study is to determine the current trend of international migration of students from developing countries.

Research methods. To achieve the goal of the article, a number of general scientific approaches and methods were used: analysis and synthesis, deduction and induction, comparison, structural-logical method, as well as special and empirical methods - scientific abstraction, elements of SWOT and comparative analysis.

Results. Educational migration and international academic mobility of students are essentially close, mostly identical concepts. However, the migration of students can occur under the influence of a slightly different system of factors (exogenous and endogenous, global and national), because it involves not only studying in foreign higher education institutions, but also going abroad, finding a place of work and permanent residence. The article emphasizes that among the motivating factors, it is the improvement of the future material situation thanks to receiving a quality education at a prestigious university that occupies a prominent place, because it makes it possible to get a well-paid job in a developed country. This is especially true for students from poor countries who do not have such prospects at home. Restraining factors are language and psychological difficulties, lack of funds for study and accommodation, logistical and bureaucratic problems, etc. The challenges of the 20s of the 21st century were also the coronavirus pandemic and unprovoked Russian-Ukrainian aggression. These global factors caused significant changes in the migration policy of developed countries, which are the main recipients of educational migrants, and worsened the economic conditions for migration. Many university curricula provide online teaching for international students, and the geography of educational migration increasingly focuses on a group of the safest and most stable destinations.

Prospects. Further research should be focused on finding ways to improve the effectiveness of international academic mobility programs in today's conditions of global instability and technological development.

Keywords: educational migration, international academic mobility of students, developing countries, higher education institutions, global challenges.

Formulas: 0, **fig.:** 1, **tabl.:** 2, **bibl.:** 21.

JEL classification: F22, I23, I25, O15.

Постановка проблеми. Міжнародна міграція студентів, які навчаються на різних рівнях здобуття вищої освіти, є одним з основних трендів світових міграційних процесів у XXI ст. З одного боку, переміщення студентів між країнами – це важливий напрямок академічної мобільності з метою диверсифікації джерел отримання знань та нових навичок, а з іншого – збільшує ємність потоків трудових мігрантів, адже студенти, незалежно від програми навчання та можливостей отримувати стипендію, як правило, намагаються здобути місце на ринку праці країни-реципієнта.

За останні кілька років передумови й особливості міжнародної освітньої міграції зазнали суттєвої трансформації під впливом низки чинників, а саме: цифровізації, ескалації воєнних конфліктів у світі, пандемії коронавірусу, а відтак – значних змін у міграційній політиці найбільш розвинутих країн світу, насамперед США і ЄС, запровадження нових методів навчання тощо. Водночас стратегії національного та глобального розвитку набувають більш виразних антропоцентричних характеристик, серед яких ключовою є саме освітня компонента, тобто рівень знань громадян країни безпосередньо визначає її економічні перспективи та місце у геополітиці, що актуалізує питання підвищення якості освіти, у т. ч. завдяки раціоналізації географічного фактору її здобуття.

Особливої ваги ця проблематика набула у країнах, що розвиваються, для яких освітня міграція стає дедалі важливішим напрямком міжнародних економічних відносин і має як переваги, так і загрози для розвитку науково-технічної сфери та економіки загалом.

Аналіз останніх публікацій. Оскільки проблема міжнародної академічної мобільності і студентської освітньої міграції зокрема має безсумнівно міждисциплінарний характер, над її вирішенням працюють вітчизняні й зарубіжні науковці з різних галузей – економіки, юриспруденції, соціології, демографії, психології тощо, зосереджуючись на тих чи інших аспектах чи намагаючись розкрити тему загалом, користуючись інструментарієм свого фаху та через призму сучасних подій. Так, одні вчені досліджують причини освітньої міграції та її наслідки для економіки країн донорів і реципієнтів (М. Бачинська, К. Брензович, Є. Немеш, М. Семів, С. Семів [1; 2]), інші – вивчають її вплив на соціальний розвиток країн світу (О. Крайчинська, Ю. Маслова [3]). Л. Безубко, К. Топчій намагалися комплексно охарактеризувати міжнародну міграцію студентів як «прояв глобалізації світового господарства» та розробили рекомендації з удосконалення міграційної політики [4]. Р. Чоудаха зосередився на дослідженні різних хвиль студентської міграції з метою виявлення новітніх трендів та перспективних напрямків освітніх інновацій [5]. Є. Стадний й І. Світящук вивчали питання академічної мобільності студентів у контексті проблематики економіки освітньої галузі України [6]. Л. Готорн з-поміж загальних аспектів студентської міграції виокремила демографію та конкуренцію на світовому ринку освітніх послуг [7]. Низка вчених присвятили свої праці емпіричному аналізу еміграції студентів з України (А. Олешко, В. О. Ровнягін [8]). А. Марценко досліджувала нормативно-правові аспекти освітньої міграції [9], у тому числі у період карантину тощо.

Водночас наукових публікацій, присвячених проблемі освітньої міграції студентів з країн, що розвиваються, особливо найбільш розвинутих, порівняно небагато. Так, М. Ланаті та Р. Тіле вивчали вплив міграційних потоків студентів на економіку країн-донорів,

використовуючи ємний апарат математичного аналізу, зокрема гравітаційні моделі [10], а праці Аду К. Х., М. Таманг і М. Шрешта присвячені питанню міжнародної мобільності студентів на прикладі Гани і Непалу відповідно [11]. В. Дешмух і С. Санкпал зосередили увагу на чинниках міграції студентів з Індії [12]. Однак, незважаючи на наукову цінність досліджень цих та інших вчених, зазначимо, що вони здебільшого або концентруються на окремих, локальних, аспектах освітньої міграції, або не враховують сучасних викликів глобальних трансформацій, зокрема посилення соціально-економічної маргіналізації світу, кризових процесів в енергетичній галузі, пандемії, воєнних конфліктів тощо. Все вищесказане актуалізує тему нашої статті.

Мета статті – дослідження тенденцій міжнародної освітньої міграції у світі та виявлення проблем країн, що розвиваються, у сфері студентської еміграції та імміграції.

З огляду на те, що у більшості праць згаданих авторів та інших дослідників, у т. ч. спеціалістів з міжнародних організацій (ЮНЕСКО, МОМ) ґрунтовно сформовано категоріальний апарат дослідження проблематики освітньої міграції, не вважаємо за потрібне ще раз тлумачити зміст ключових понять. Однак зауважимо, що в нашому дослідженні використовуємо як синоніми словосполучення «іноземні студенти» і «міжнародні студенти», оскільки у нормативних документах різних країн-реципієнтів зустрічаються обидва формулювання. Також з огляду на те, що освітня міграція студентів є складовою академічної мобільності (і навпаки), в окремих випадках можна вживати ці поняття як синоніми. Окрім цього, доцільно уточнити, що оскільки категорія «країни, що розвиваються», дуже широка, у цій статті зосередимо увагу на країнах з доходами на душу населення, нижчими за середні, та з невисоким індексом людського розвитку, що є найбільш виразними ознаками слаборозвинених країн.

Виклад основного матеріалу. Обсяги освітньої міграції з країн, що розвиваються, за останні десятиліття суттєво зросли, що, з одного боку, відображає збільшення у всьому світі кількості студентів, які прагнуть навчатися за кордоном, а з іншого є результатом реалізації Стратегії сталого розвитку, однією з глобальних цілей якої є підвищення рівня освіти у бідних країнах, причому не лише початкової (грамотності), а й середньої й вищої (табл. 1).

Таблиця 1

Загальна кількість іноземних студентів у світі

Роки	Кількість іноземних / міжнародних студентів, млн осіб	Кількість міжнародних мігрантів, млн осіб	Частка іноземних / міжнародних студентів серед мігрантів, %
2000	1,6	173,2	0,92
2001	2,1	-	-
2014	4,5	232	1,94
2017	4,6	258	1,78
2018	5,0	-	-
2019	5,3	272	1,95
2020	5,6	280,6	1,99

Джерело: розроблено авторами за: [13;14].

Усі чинники, що обумовлюють студентську міграцію, умовно поділимо на екзогенні й ендегенні. Ендегенними можна вважати мотиви самих студентів щодо навчання за кордоном.

На чинниках-«мотиваторах» зосереджує свою увагу Е. Копровскі (Koprowski, 2016), виокремивши такі мотиви студентів, як:

– зростання ймовірності оптимального (з точки зору студента) працевлаштування. По-перше, цьому сприятиме підвищення кваліфікації, тобто розширення кола компетенцій, які отримає студент завдяки навчанню у закордонному ЗВО, що посилює його конкурентні позиції на ринку праці, причому як у рідній країні, так і в країні дестинації. А по-друге, студентська міграція, як вже зазначалося вище, особливо з бідних країн, передбачає пошук тимчасового чи постійного місця роботи у країні, що приймає. Власне доступ до широкого ринку праці з високими заробітними платами є, на думку більшості дослідників, основним мотивом освітнього мігранта. Отримання диплому чи сертифіката про закінчений курс навчання в університеті розвинутої країни суттєво підвищує шанси на легалізацію;

– крос-культурна комунікація. Компанії, особливо транснаціональні, цінують працівників, які мають досвід стажування за кордоном, знають мови, традиції, споживчі смаки інших народів, вміють адаптуватися до вимог середовища. Апліканти, які мають в активі участь у програмах студентської мобільності, володіють навичками міжкультурного менеджменту, а відтак – конкурентні переваги над іншими претендентами на роботу;

– доступність програм мобільності. Пожвавлення студентської міграції пояснює ще й той факт, що університети охоче приймають іноземців на навчання. Високий показник їх участі у програмах міжнародної студентської мобільності піднімає рейтинг університету, а приплив іноземців, до яких, як правило, висуваються вищі фінансові вимоги, ніж до місцевих студентів, збільшує надходження від комерційного навчання. На сьогодні більшість університетів намагаються привабити іноземних студентів, укладаючи відповідні угоди із зарубіжними ЗВО, урядами країн-партнерів чи іншими організаціями [17].

Опираючись на дослідження інших вчених, зокрема Е. Бровн, В. Дешмух і С. Санкпал (Browne, 2017; Deshmuch, Sankpal, 2022), можна виокремити інші ендегенні чинники міжнародної міграції студентів, притаманні саме країнам, що розвиваються, зокрема такі:

1) недостатня кількість університетів на душу населення. Наприклад, в Індії на 1,3 млрд осіб, з яких 65% – це молоді люди до 35 років, існує лише 504 ЗВО (станом на 2022 рік). Відповідно, через значну конкуренцію серед абітурієнтів, вступити до ЗВО дуже складно, адже лише кілька умовно найкращих університетів користуються популярністю. Ситуацію також погіршують такі важкі фахові іспити, які, за статистикою, можуть пройти не більше 50% студентів. У результаті багато осіб залишають ЗВО, не отримавши диплом [12];

2) низький рівень вищої освіти. У більшості країн, що розвиваються, за невеликим винятком, університети або не відповідають міжнародним стандартам, або відповідають лише частково і не задовольняють увесь попит на освітні послуги. Якість вищої освіти не зазнає ефективного контролювання через брак або неефективність відповідних

інституцій, а відтак відповідність ЗВО не першого ешелону вимогам науково-технічного прогресу є сумнівною, а отриманий диплом не гарантує випускникам успішної кар'єри [12; 18]. Згідно зі Світовим рейтингом університетів 2022 р., серед університетів країн, що формують об'єкт нашого дослідження, найвищі позиції посідають три університети у Південно-Африканській Республіці – 226, 424, 434 місце. Також у країнах, що розвиваються, які не належать до найбільш розвинених, працюють університети із суттєво вищими рейтингами, зокрема китайські (12 і 14-е місце), а також аргентинський (67-е місце), мексиканський (104-е місце), бразильський університет (115-е місце). Найвищу позицію серед ЗВО Індії у цьому рейтингу посідає Індійський університет у Бангалорі – 155-е місце [19]. Відсутність акредитації окремих освітніх програм також стимулює освітню міграцію, бо студенти намагаються навчатися за обраною спеціальністю, якщо не в рідній країні, то за кордоном;

3) недостатнє фінансування ЗВО з державних чи приватних джерел. Відповідно, навчальні заклади відчувають труднощі з формуванням викладацького персоналу та забезпечення основних необхідних видатків, зокрема для створення матеріально-технічної бази. Так, в індійських ЗВО на одного викладача припадає у середньому 24 студенти, що не відповідає світовим стандартам (близько 14 студентів на викладача у середньому по ОЕСР з тенденцією до зниження) [12]. Оптимізація витрат університетів за рахунок зменшення оплати праці викладачам неможлива і небезпечна через загрозу посилення «втечі мізків» з країни;

4) дискримінація за різними критеріями соціальної стратифікації – доходами / майном, кастою, етнічною групою, статтю тощо. У багатьох країнах, що розвиваються, т. зв. освітня нерівність виявляється у значних труднощах чи навіть неможливості вступити до ЗВО людині з нижчих / бідних соціальних прошарків, причому не тільки через вартість навчання, а й через прямі заборони (наприклад, в Індії). Ці перепони переважно не закріплені законодавчо (принаймні на сьогодні), але існують непереборні негласні правила і традиції. На жаль, відсутність шансів вступити до університету у деяких країнах відома ще від народження або з дитячого віку, адже у деяких країнах, наприклад Африки, дівчатка можуть не ходити навіть до початкової школи. Крім цього, у багатьох країнах ісламського світу жінки, які закінчили ЗВО, не мають перспектив кар'єрного зростання або взагалі – працевлаштування;

5) бажання емігрувати у більш розвинені країни. Згідно з дослідженнями, відсоток студентів з Азії і Африки, які не бажають після закінчення навчання за кордоном повертатися додому, сягає 80% і навіть більше [12]. Отримати студентську візу, як правило, набагато легше, ніж інший тип віз, який передбачає дозвіл на роботу. Часто, якщо є угода із закордонним університетом про програму академічної мобільності, студенти з бідних країн використовують цю можливість для виїзду з батьківщини, інколи змінивши кілька країн дестинації. Виїзду сприяють також батьки: якщо сім'я належить до середнього класу, вони охоче фінансують поїздку дитини на навчання у закордонний ЗВО [12; 18].

Звичайно, відомо чимало соціальних причин освітньої міграції, прямо не пов'язаних із здобуттям вищої освіти, однак відіграють основне чи супутнє значення в ухваленні рішення про міграцію і навчання за кордоном: шлюб з іноземцем / іноземкою, намагання

звільнитися від важких родинних обставин; гендерні проблеми; намір возз'єднатися з сім'єю, стереотипи про кращу освіту за кордоном тощо [18].

Підсумовуючи сказане вище, можна сформулювати чотири основні чинники, що мотивують студента мігрувати: 1) незадоволеність вітчизняною системою вищої освіти; 2) відсутність можливостей працевлаштування після закінчення ЗВО; 3) вагомість диплому закордонного університету; 4) політична нестабільність у країні походження студента, загроза його безпеці. Це підтверджують, зокрема, дослідження непальських науковців М. К. Таманга і М. Шреста (Tamang, Shrestha, 2021) [11].

Однак, окрім чинників-мотиваторів, відомі так звані «демотиватори» ухвалення рішення щодо студентської мобільності. Власні дослідження, базовані на аналізі сучасних публікацій та оглядів опитувань студентів, дають змогу виокремити такі з них:

1) мовні та психологічні перепони. Більшість великих університетів світу пропонують англomовні програми навчання для іноземців, однак поза ЗВО студенти з неанглomовних країн часто відчують комунікаційний дискомфорт. Для багатьох освітніх мігрантів виїзд на навчання за кордон означає відсутність можливості бачитися з рідними впродовж тривалого періоду часу. Однак останніми роками цифровізація суттєво згладжує ці проблеми;

2) фінансові труднощі. Програми кредитної академічної мобільності, як правило, передбачають стипендії для студентів з інших країн, однак навчання на ступеневих програмах у більшості країнах дестинацій освітніх мігрантів здебільшого платне і часто дорожче, ніж для місцевих студентів. Наприклад, у США, Австралії, Канаді, Новій Зеландії плата за навчання для іноземців суттєво вища (у середньому на 13,5 тис. дол. США на рік), а у Фінляндії, Данії, Швеції, Естонії та деяких інших країнах ЄС місцеві студенти-бакалаври, а іноді й магістри навчаються безкоштовно, а для іноземців встановлена доволі висока ціна [16] (рис. 1). Проблема ускладнюється неможливістю взяти недорогу студентську позику для іммігрантів без дозволу на постійне проживання. Водночас кредити або взагалі недоступні, або сплата відсотків може тривати роки, що для тимчасового мігранта з бідної країни стає непосильним тягарем. Зауважимо, що висока вартість навчання компенсується, по-перше, відсутністю мовних труднощів (йдеться переважно про англomовні країни), а також перспективою знайти високооплачуване місце праці;

3) інформаційні та бюрократичні бар'єри. Інколи університети та відповідальні інституції не надають достатньої інформації про програми навчання іноземців; студенти мають слабе уявлення про імміграційну політику держави дестинації, відчують труднощі з підготовкою численних документів тощо;

4) соціальна ізоляція і дискримінація. Недостатність навичок міжкультурної комунікації простежується не лише і не стільки у країнах, які відносно нещодавно почали приймати іноземних студентів та вирізняються мононаціональністю (частка титульної нації становить 80% і більше) та монорелігією, а й у таких країнах, як США. Брак знань місцевих підлітків та молоді про традиції і культуру інших народів, а також конфлікти у середині та між певними етнічними групами [20], збільшення глобальної політичної напруженості сформували стереотипні уявлення про іноземців, що не сприяє інтеграції останніх у соціокультурне середовище країни-реципієнта.

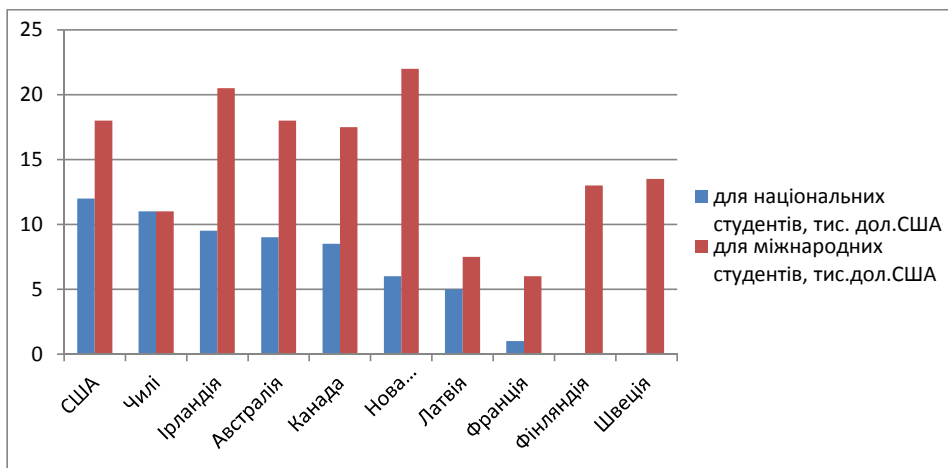

Рис. 1. Різниця у середній річній платі за навчання для національних і міжнародних студентів у країнах ОЕСР, 2020–2021 рр.

Джерело: розроблено авторами за [16].

Незважаючи на актуальність зазначеного вище, зауважимо, що сучасні тенденції міжнародної освітньої міграції визначають екзогенні чинники, серед яких виокремлюють внутрішні (національні) та глобальні (геополітичні) детермінанти. Частина цих факторів, передусім зміни у міграційній політиці більшості країн-реципієнтів на користь освічених іммігрантів [15], мають водночас і національний, і загальносвітовий / регіональний характер. До основних глобальних чинників 2021–2022 р. належить пандемія Covid-19 і неспровокована агресія Російської Федерації щодо України.

Міжнародна освітня міграція студентів під час пандемії – це надто широке питання для одного дослідження, адже вплив цього негативного глобального чинника на переміщення студентів залежить від країни походження та дестинації, а також від конкретних університетів, які встановлювали власні правила, користуючись правом автономності, та створюючи умови для повністю дистанційного навчання (чи не створюючи їх). У цьому контексті все-таки виявляються відмінності між академічною мобільністю, програми якої можна успішно реалізовувати за допомогою методів навчання онлайн, і міжнародною освітньою міграцією, яка передбачає фізичне переміщення студентів. Власне, вищезгадані чинники-мотиватори пояснюють проблеми студентів з країн, які розвиваються, що планували розпочати чи продовжити навчання за кордоном. Деякі країни на певний період взагалі закрили кордони (наприклад, Китай, Австралія, Нова Зеландія), інші – переглянули міграційну політику не на користь іммігрантів. Такі рішення не лише загальмували розвиток економіки знань, а й негативно вплинули на добробут сімей студентів-мігрантів, адже перекрили потік трансфертів у бідні країни, які, як показують емпіричні дослідження, найбільші у перші рік-два навчання за кордоном.

Однак у більшості країнах-реципієнтах освітніх мігрантів скасування жорстких імміграційних правил відбулося доволі швидко, адже деякі провідні ЗВО, які традиційно

приймали багато іноземців на навчання, почали потерпати від скорочення фінансових надходжень. Викладання відбувалося у дистанційному режимі, згодом студентам дозволили повернутися у країни навчання і відвідувати заняття очно чи на змішаній основі. Дотримання правил карантину чинило психологічний та економічний тиск на учасників освітнього процесу, адже вони насамперед відчули наслідки зростання безробіття. Однак з огляду на порівняно нетривалу дію (фактично впродовж кількох місяців) фактор пандемії не можна розглядати як перманентну детермінанту розвитку міжнародної міграції студентів у першій половині XXI ст.

На основі проведених міжнародних досліджень, зокрема опитувань Navitas Agent (жовтень 2021 р.), можемо сформуванати перелік чинників, що визначають вибір студентом країни навчання (табл. 2).

Таблиця 2

Чинники, що впливають на вибір студентом місця навчання

Найбільш вагомні чинники	Найменш вагомні чинники
<p>Вартість навчання;</p> <p>Можливість отримати право на роботу після завершення навчання;</p> <p>Можливість переїхати у бажану країну;</p> <p>Якість освіти;</p> <p>Безпека і захист;</p> <p>Репутація ЗВО ;</p> <p>Можливість отримати візу;</p> <p>Фактор Covid-19 (лише для Китаю).</p>	<p>Сприйняття країни призначення;</p> <p>Рівень охоплення вакцинацією від Covid-19;</p> <p>Відносини між країною походження і країною-реципієнтом;</p> <p>Доступ до системи охорони здоров'я;</p> <p>Можливість навчання онлайн.</p>

Джерело: згруповано авторами за: [21].

Неспровоковану агресію Росії проти України у контексті предмета дослідження також потрібно розглядати як багатофакторне явище. На перший погляд, вона негативно впливає лише на регіон, який охоплений війною. Україна до повномасштабного вторгнення посідала помітне місце серед країн-дестинацій студентської міграції з країн, що розвиваються, насамперед через низьку вартість освіти. Так, ще у 2020–2021 рр. у нашій країні навчалось понад 76 тисяч іноземців з 155 країн, з них: студенти з Індії (понад 18 тис.), Марокко (понад 8 тис.), Туркменістану (понад 5 тис.), Нігерії (понад 4 тис.), Китаю (понад 4 тис.), Єгипту (понад 3 тис.), Узбекистану (понад 1500), з інших країн Африки, Азії і Південної Америки. Більша їх частина одразу покинула Україну, однак дехто продовжив навчання в українських ЗВО, переважно дистанційно, з огляду на те, що більшість українських ЗВО витримала виклики воєнного часу.

Однак, російсько-українська війна також непрямо впливає на міграційні потоки студентів з бідних країн – через енергетичну кризу, перекрыття або зміну транспортних коридорів, інфляцію, передусім у продовольчій галузі. Закономірно, що ці негативні процеси найбільше відчули студенти з найбідніших регіонів. Тенденція скорочення освітніх мігрантів із слаборозвинутих країн поки що не має чіткого емпіричного підтвердження, однак несприятлива комбінація чинників вказує на те, що у найближчі

місяці чи роки розвитку набудуть дистанційні програми академічної мобільності, тоді кількість новоприбулих іноземних студентів може дещо зменшитися, натомість обсяг загального міграційного потоку, за відсутністю адекватної протидії, зростатиме.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Стрімкий поступ науково-технічного прогресу і прагнення більшості країн світу до технологічного лідерства на світовій арені обумовлює зміщення пріоритетів у міграційній політиці держав-реципієнтів у бік заохочення в'їзду більш кваліфікованих / освічених осіб, а також тих, хто бажає підвищити рівень своїх компетенцій завдяки отриманню вищої освіти. Однак складні внутрішні й геополітичні проблеми створюють суттєві труднощі для освітньої міграції з країн, що розвиваються, особливо найбідніших. Навчання за кордоном для більшості студентів-мігрантів – це спосіб покращити свій матеріальний стан і створити стабільні і безпечні умови для самореалізації. Однак потрібно пам'ятати, що освітня еміграція – це вплив інтелектуального капіталу з країни, який, на жаль, переважно не передбачає повернення додому носія здобутих знань й умінь. Тому, на нашу думку, донори студентів-потенційних мігрантів повинні всіляко сприяти участі своїх громадян у програмах міжнародної академічної мобільності, ініційованих власними ЗВО та урядом, заохочуючи їх до продовження і завершення навчання на батьківщині.

Майбутні дослідження необхідно зосередити на вивченні можливостей для підвищення ефективності програм міжнародної академічної мобільності українських та іноземних студентів за участю українських університетів.

Література

1. Бачинська М., Семів Л., Семів С. Аналіз освітніх міграційних процесів: регіональний аспект. *Регіональна економіка*. 2020. № 4. С. 65–71.
2. Брензович К., Немеш Є. Міжнародна студентська міграція та її вплив на соціально-економічний розвиток країн. *Економіка і суспільство*. Вип. 10. 2017. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/15532>
3. Крайчинська О., Маслово Ю. Академічна міграція та її вплив на соціальний розвиток країн (на прикладі національного університету «Острозька академія»). *Pedagogy and Psychology of Sport*. 2020; 6 (4): 138–150. URL: <https://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/PPS/article/view/PPS.2020.06.04.013>.
4. Беззубко Л., Топчій, К. Освітня міграція в Україні. *Галицький економічний вісник*. 2020. Том 65. № 4. С. 217–223. URL: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2020.04.217
5. Choudaha, R. Three waves of international student mobility (1999-2020) *Studies in Higher Education*. 2020 URL: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03075079.2017.1293872>
6. Стадний Є., Світяшук І. Академічна міграція. *Центр дослідження суспільства*. CEOS, 2015, 31 с. URL: https://cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/050/original/AcademicMigration_CSR.pdf?1404815631
7. Hawthorne, L. Demography, Migration and Demand for International Students. *Globalisation and Tertiary Education in the Asia-Pacific*. 2020. Hackensack, NJ: World Scientific, pp. 93-119. URL: https://scholars.wlu.ca/imrc?utm_source=scholars.wlu.ca%2Fimrc%2F25&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages

-
8. Марценко Н. Сучасний стан та тенденції освітньої міграції. *Актуальні проблеми правознавства*. 4 (24)/2020.
 9. Олешко А. Ровнягін О. Сучасні тенденції міжнародної освітньої еміграції з України. *Інвестиції: практика та досвід*. № 3/2020.
 10. Lanati, M., Tiele, R. International Student Flows from Developing Countries: Do Donors Have an Impact? (2019) *EUI Working Paper RSCAS 2019/49*, 32 pp. URL: https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/63603/RSCAS_2019_49.pdf?sequence=1&isAllowed=y
 11. Tamang, M. K., Shrestha, M. Let me Fly Abroad: Student Migrations in the Context of Nepal. *Research in Educational Policy and Management*, 2021, 3(1), 1-18. URL: <https://doi.org/10.46303/repam.2021.1>
 12. Deshmukh, V. P., Sankpal, S.V. Factors influences for migration of Indian students. *Journal of Positive School Psychology*. 2022, Vol. 6, No. 4, 381-386. URL: <http://journalppw.com>
 13. Abdullaeva N. (2020) Terminological and Theoretical Considerations of International Student Migration. In: Tertiary Student Migration from Central Asia to Germany. Springer VS, Wiesbaden. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-658-29020-7_2
 14. Project Atlas Infographics 2020. *Institute of International education*, 2015-2020 URL: <https://www.iie.org/en/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/Infographics/>
 15. World Migration Report 2020. *IOM*, 2020. URL: <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2020-interactive>
 16. Education at a glance 2022. *OECD*, 2022. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/3197152b-en.pdf?expires=1674134424&id=id&accname=guest&checksum=9A5A5A516B8D5ADB9ED56BB053586334>
 17. Koprowski, E. What Does the Increase in International Student Mobility Mean for Higher Education? URL: <https://www.keg.com/news/what-does-the-increase-in-international-student-mobility-mean-for-higher-education-1257>
 18. Browne, E. Evidence on education as a driver for migration. *K4D Helpdesk Report*. Brighton, UK: Institute of Development Studies, 2017. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/598086a0ed915d022b00003c/K4D_HDR__Migration_and_Education.pdf
 19. Higher Education System Strength Rankings (HESS) 2022. URL: <https://www.topuniversities.com/system-strength-rankings/2021>
 20. International College Students: Challenges and Solutions. URL: <https://www.mghclaycenter.org/parenting-concerns/young-adults/international-college-students/>
 21. Fogarty, E. Behind the headlines, the federal budget reveals some good news for international education. *Navitas insights*, 2022. URL: <https://insights.navitas.com/behind-the-headlines-the-federal-budget-reveals-some-good-news-for-international-education/>

References

1. Bachynska, M., Semiv, L., Semiv, S. (2020). Analiz osvitnih migracijnyh procesiv: regional'nyj aspect [Analysis of educational migration processes: regional aspect]. *Regional'na ekonomica – Regional economy*, #4, P. 65-71 [in Ukrainian]
2. Brenzovich, K., Nemes, E. (2017). Mizhnarodna students'ka migracija ta jiji vplyv na social'no-ekonomichnyj rozvytok krajin [International student migration and its impact on the socio-economic development of countries]. *Economica i suspil'stvo – Economy and society: Issue 10*. Retrieved from: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/15532> [in Ukrainian]
3. Kraychynska, O., Maslova, Yu. (2020). Akademichna migracija ta jiji vplyv na social'nyj rozvytok krajin (na prykladi Nacional'nogo universytetu "Ostoz'ka Akademija") [Academic migration and its influence on the social development of countries (on the example of the national university "Ostroh Academy")]. Ю. Академічна міграція та її вплив на соціальний розвиток країн (на прикладі Національного університету «Острозька академія» . *Pedagogika i Psyhologija Sportu – Pedagogy and Psychology of Sport*. 6(4):138-150. Retrieved from: <https://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/PPS/article/view/PPS.2020.06.04.013>[in Ukrainian]
4. Bezzubko, L., Topchii, K. (2020). Osvitnia migracija v Ukrajinі [Educational migration in Ukraine] *Galyc'kyj ekonomichnyj visnyk – Galician economic bulletin*. Retrieved from: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu [in Ukrainian]
5. Choudaha, R. (2020). Three waves of international student mobility (1999-2020) *Studies in Higher Education*. Retrieved from: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03075079.2017.1293872> [in English]
6. Stadny E., Sviyashchuk, I. (2015). Akademichna migracija [Academic migration]. *Centr vyvchennia suspil'stva – Center for the study of society*. CEOS, 31 pp. Retrieved from: https://cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/050/original/AcademicMigration_CSR.pdf?1404815631 [in Ukrainian]
7. Hawthorne, L. (2008). Demography, Migration and Demand for International Students. *Globalisation and Tertiary Education in the Asia-Pacific*. Hackensack, NJ: World Scientific, pp. 93-119. Retrieved from: https://scholars.wlu.ca/imrc?utm_source=scholars.wlu.ca%2Fimrc%2F25&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages [in English]
8. Martsenko, N. (2020). Suchasnyj stan ta tendenciji osvitnioji migraciji [Current state and trends of educational migration]. *Aktual'ni problem pravoznavstva – Actual problems of legal science*. 4 (24) [in Ukrainian]
9. Oleshko, A., Rovnyagin, O. (2020). Suchasni tendenciji mizhnarodnoji osvitnioji migraciji z Ukrajinі [Modern trends of international educational emigration from Ukraine.] *Investyciji: praktyka i dosvid – Investments: practice and experience*. № 3 [in Ukrainian]
10. Lanati, M., Tiele, R. (2019). International Student Flows from Developing Countries: Do Donors Have an Impact? *EUI Working Paper RSCAS 2019/49*, 32 pp. Retrieved from: https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/63603/RSCAS_2019_49.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in English].

-
11. Tamang, M. K., Shrestha, M. (2021). Let me Fly Abroad: Student Migrations in the Context of Nepal. *Research in Educational Policy and Management*, 3(1), 1-18. Retrieved from: <https://doi.org/10.46303/repam.2021.1> [in English].
 12. Deshmukh, V. P., Sankpal, S.V. (2022). Factors influences for migration of Indian students. *Journal of Positive School Psychology* 2022, Vol. 6, No. 4, 381-386 Retrieved from: <http://journalppw.com> [in English].
 13. Abdullaeva, N. (2020). Terminological and Theoretical Considerations of International Student Migration. *Tertiary Student Migration from Central Asia to Germany*. Springer VS, Wiesbaden. Retrieved from: https://doi.org/10.1007/978-3-658-29020-7_2 [in English].
 14. Project Atlas Infographics 2020. *Institute of International education*, 2015-2020. Retrieved from: <https://www.iie.org/en/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/Infographics/>[in English].
 15. World Migration Report 2020. IOM, 2020. Retrieved from: <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2020-interactive/>[in English].
 16. Education at a glance 2022. OECD, 2022. Retrieved from: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/3197152b-en.pdf?expires=1674134424&id=id&accname=guest&checksum=9A5A5A516B8D5ADB9ED56BB053586334> [in English].
 17. Koprowski, E. (2016). What Does the Increase in International Student Mobility Mean for Higher Education? Retrieved from: <https://www.keg.com/news/what-does-the-increase-in-international-student-mobility-mean-for-higher-education-1257> [in English].
 18. Browne, E. (2017). Evidence on education as a driver for migration. *K4D Helpdesk Report*. Brighton, UK: Institute of Development Studies. Retrieved from: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/598086a0ed915d022b00003c/K4D_HDR_Migration_and_Education.pdf [in English].
 19. Higher Education System Strength Rankings (HESS) (2022). Retrieved from: <https://www.topuniversities.com/system-strength-rankings/2022> [in English]
 20. International College Students: Challenges and Solutions (2022). Retrieved from: <https://www.mghclaycenter.org/parenting-concerns/young-adults/international-college-students/> [in English].
 21. Fogarty, E. (2021). Behind the headlines, the federal budget reveals some good news for international education. *Navitas insights*. Retrieved from: <https://insights.navitas.com/behind-the-headlines-the-federal-budget-reveals-some-good-news-for-international-education/> [in English].

Статтю отримано 04 лютого 2023 р.
Article received February 4, 2023.